

הרה"ג ר' שמואל בלקין זצ"ל

בעניני זיקה

— א —

א. בריש יבמות תנן, חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהם וצרות צרותיהם מן החליצה ומן הייבום, דערוה וצרתה לית להו זיקה. ובגמרא (ג:) אמרו על זה, מנא הני מילי, דת"ר אשה אל אחותה וכו', עליה מה ת"ל, לפי שנאמר יבמה יבוא עליה, שומע אני אפילו באחת מכל עריות האמורות בתורה הכתוב מדבר, נאמר כאן עליה ונאמר להלן עליה וגו'. כלומר, דגזה"כ הוא דערוה אינה מתייבמת, ומדאינה מתייבמת, אף אינה חולצת, דכל שאינה עולה לייבום אינה עולה לחליצה. עוד איתא בגמ' טעמא אחרינא להא דאין ייבום בערוה, דרבא אמר (ח.) ערוה גופא לא צריכא קרא, דאין עשה דוחה ל"ת שיש בו כרת וכו'. אך ברמב"ם פ"ו מייבום ה"ט כתב בזה טעם מחודש לגמרי, אשר לא נמצא באמת בגמ', וז"ל, יבמה שהיא ערוה על יבמה . . . הרי זו פטורה מן החליצה ומן הייבום, ואין לו עליה זיקה כלל, שנאמר ולקחה לו לאשה ויבמה מי שראויה לליקוחין, וקידושין תופסין בה, היא זקוקה ליבם. ועוד חזר על לימוד זה בהל' י"ד בהביאו דין צרת ערוה שכתב, וז"ל, מי שמת אחיו והניח שתי נשים, האחת אסורה עליו משום ערוה, והשניה אינה ערוה, כשם שהערוה פטורה מן החליצה ומן הייבום כך צרתה פטורה, ולא נפלה לו זיקה כלל על בית זה, שנאמר אשר לא יבנה את בית אחיו, בית שיש לו ליקוחין באיזה מהן שירצה הוא שיש לו עליו זיקה, ובית שמקצתו אינו יכול לבנותו, שהרי אין לו בה ליקוחין, אינו בונה אפילו מקצתו שהוא מותר וכו'. [ועיין בגמרא (כ:) מסתברא, ח"ל תפסי בהו קידושין, ח"כ לא תפסי בהו קידושין, ועיי"ש בחי' הרמב"ן]. וביאור שיטתו, דזיקה היא כעין אישות, וכל היכא דאי אפשר להיות תפיסת קידושין באשה זו, ה"נ אי אפשר להיות זיקה בינה ובין היבם, דאף הזיקה מעין סוג אישות היא.

ב. ולפי טעמו של הרמב"ם נראה דיש ליישב באופן פשוט קושיית התוס' (ב.) ד"ה ואחות אשתו, וז"ל, אין להקשות דנדה תאסר ליבם, אע"פ שמטהרה אח"כ, כמו אחות אשתו שאינה מתייבמת אפילו מתה אשתו אח"כ, דלא דמי וכו'. ולפי הסברו של הרמב"ם לא קשה מידי, דאף דאיכא כרת בנדה כמו בשאר עריות, שאני נדה לענין זיקה, דתפסי בה קידושין (עיין בגמ' יבמות מט:), וה"נ אפשר להיו בה

* שיעור זה הרצה הגאון המנוח, ז"ל, כלפני עשרים וחמש שנה ביום היאה"צ להג"ר יצחק אלחנן, ז"ל, ונרשם בשעתו ע"י אחד מן התלמידים, ועבר עליו אז הגאון המנוח, ז"ל, ותיקן והגיה הגליונות והכינם לרפוס.

זיקה: משא"כ בשאר עריות, דלא תפסי בהו קידושין, ולפיכך אי אפשר להיות בהו זיקה, דזיקה כעין אישות היא. וכן נמי יש ליישב עפ"י"ז קושיית התוס' (ט.) ד"ה זהדי איסור מצוה, שכתבו, וז"ל, בכל דוכתא פשיטא ליה להש"ס דחייבי לאוי לר"ע, דאמר אין קידושין תופסין בח"ל, לאו בני חליצה וייבום נינהו, כמו חייבי כריתות וכו', ותימא לר"י, דאמאי לא אמרינן נמי לר"ע דליתי עשה ולידחי ל"ת. ולפי דבריננו יש ליישב בפשיטות דמאחר דס"ל דאין קידושין תופסין בח"ל, כלומר דא"א כלל להיות בהן תפיסת אישות, פשיטא דאי אפשר להיות בהן זיקה כלל, דאף זיקה כעין אישות היא. והוי ממש כמו חייבי כריתות, ולא שייך לומר לייתי עשה ולידחי ל"ת, דהא ליכא זיקה כלל.

ג. אך קשה לשיטת הרמב"ם מהגמ' (יא.), אמר רב יהודה אמר רב, צרת סוטה אסורה, מ"ט טומאה כתיב בה כעריות, ופירשו בתוס' ד"ה צרת סוטה, וכן כתב הרמב"ם להדיא פ"ו מייבום הי"ט, דלית בה זיקה כלל, ודינה כערוה ממש שאינה חולצת ואינה מתייבמת. ומכאן קשה טובא לשיטת הרמב"ם, דהא מבואר בגמ' (מט:), דאפילו לר"ע קידושין תופסין בסוטה. וא"כ אמאי אין בה זיקה, הא לשיטת הרמב"ם זיקה תלוי בדין תפיסת קידושין. וכבר עמד בזה הרמב"ן בחידושיו (י"א.). ומן ההכרח לומר מכח זה, דאף לשיטת הרמב"ם ישנן ב' הלכות בפטור ערוה מזיקה, א' דאין קידושין תופסין, משום דזיקה דינה כאישות, ב' דשם ערוה בלבד פוטר מן הזיקה. ולכך י"ל בסוטה, דאע"ג דתפסי בה קידושין לכו"ע, מכל מקום טומאה כתיב בה כעריות, ושם ערוה איכא עלה, ובזה סגי להפקיע ממנה הזיקה ולפטרה מן החליצה ומן הייבום. ולפי"ז שפיר הקשו התוס' מגדה, דאף דתפסי בה קידושין אפילו בעודה נדה, וליכא למימר כמ"ש לעיל לשיטת הרמב"ם דכיון דקידושין תופסין בה יש בה זיקה, דמכל מקום אית לן למימר דהשם ערוה דאיכא עלה יפטור אותה מן החליצה ומן הייבום, דומיא דסוטה, דאף דתפסי בה קידושין, מכל מקום פטורה מן החליצה ומן הייבום מחמת השם ערוה דאיכא עלה. ושפיר הוצרכו התוס' לתרץ באופנים אחרים.

ד. ועפ"י הקדמה זו, דשאני פטור סוטה מפטור שאר עריות, יש להבין בפשיטות שיטת הראב"ד, שכתב בהשגחתו להרי"ף (הובאו דבריו בספר הזכות), סוגיא דשמעתתא, אע"ג דכתיב בה טומאה, בעיא חליצה או היא או צרתה, דאילו איתיה לבעל מי לא בעיא גט, השתא נמי בעיא חליצה (עיין סוגיית הגמ' פ"ק דסוטה ה:), וצרתה כמוה. וכונתו מבוארת, דאע"ג דטומאה כתיב בה כסוטה, ואיכא עלה שם ערוה, מכל מקום תפסי בה קידושין. והראיה לזה, מדבעיא גיטא מבעלה אף לאחר שזינתה (עיין רש"י ותוס' מט:), וא"כ לא דמיא סוטה כלל לשאר עריות לענין פטור זיקה, דבשאר עריות דלא תפסי בהו קידושין, ה"נ אמרינן דא"א כלל להיות בהו תפיסת אישות, ואפילו אישות דזיקה. משא"כ בסוטה, דתפסי בה

קידושין, ושפיר אפשר להיות בה זיקה, דלא גרעה זיקה מאישות ממש דכל התורה כולה, ומדאית בה זיקה, שפיר בעיא חליצה בכדי להחירה, ולא אמרו בגמרא דטומאה כתיב בה אלא לענין לעשות צרתה כמותה, דאף דצרת חייבי עשה מתיבמת, אע"ג דליכא ייבום בח"ע מדאורייתא, שאני סוטה, דשם ערוה איכא עלה, ובעריות דוקא הוא דאמרינן דצרתה כמותה. אבל לענין לפטור הסוטה אף מן החליצה פשיטא דלא מהניא הא דאיכא עלה שם ערוה. דלענין זה בעינן שתהיה היבמה מהנהו נשי דלא תפסי בהו קידושין כלל, וכקושיית הרמב"ן הנ"ל. וזהו שיטת הראב"ד.

— ב —

א. והנה בגדר הזיקה, פליגי רב ושמואל ריש פרק כיצד (י"ז:), אמר רב הונא אמר רב, שומרת יבם שמתה מותר באמה, אלמא קסבר אין זיקה . . . ורב יהודה אמר שומרת יבם שמתה אסור באמה אלמא קסבר יש זיקה. א"ל אביי לר' יוסף, הא דרב יהודה דשמואל היא וכו'. ובביאור המחלוקת נראה לומר, דהנה יש להסתפק באיסור יבמה לשוק, אם הוא מחמת שעדיין נשארה עליה מקצת אישות מכח בעלה המת, או די"ל דמשמת בעלה פקעה אישותו לגמרי, כמו בכל אלמנה, אלא דהיותה זקוקה עכשיו להיבם מכח מצוות היבום וחליצה, הוא הסיבה האוסרה לשוק. ובאמת שני הצדדים מבוארים בגמ' קידושין, דתנן במתני' ריש קידושין, דהאשה קונה את עצמה בגט ובמיתת הבעל, ואיתא בגמרא (י"ג:) על זה, בשלמא גט דכתיב וכתב לה ספר כריתות, אלא מיתת הבעל מנלן, סברא הוא, הוא אסרה והוא שרתה וכו', אלא מדאמר רחמנא אלמנה לכה"ג אסורה, הא לכהן הדיוט שריא, ודילמא לכה"ג בלאו, לכו"ע בעשה. האי עשה מאי עבידתיה. אי דאהניא מיתת הבעל חישתרי לגמרי. אי דלא אהניא מיתת הבעל, תוקמה במילתא קמייתא. אלמה לא, אפיקתה ממיתה ואוקימתא על עשה, מידי דהוי אפסולי המוקדשים וכו'. הרי להדיא דיש סברא לומר דעדיין יש אישות הקיימת אף לאחר מיתת הבעל, אלא שנקלשה עד כדי כך שאינה מחייבת עוד מיתה ואין בה אלא לאו או עשה בעלמא. ובגמ' קידושין (יד.) קאמר אהא דתנן במתני', דהיבמה קונה את עצמה במיתת היבם, מנלן, ק"ו, ומה אשת איש שהיא בחנק מיתת הבעל מתירתה, יבמה שהיא בלאו לא כל שכן, אלא מה לאשת איש שכן אוסרה מתירה (אכל יבמה, דקידושי דבעל קאסרי לה, היאך תהא מיתת היבם מתירתה, רש"י), אמר רב אשי הא נמי אוסרה מתירה, יבם אוסרה יבם שרי לה, ע"כ. הרי להדיא שסברת המקשן היתה שהאיסור יבמה לשוק היינו שעדיין נשארה בה מקצת אישות מכח בעלה המת, ורב אשי השיב דזה אינו, דבמיתת בעלה פקעה אישותו לגמרי, ואיסור יבמה לשוק חל מחדש לאחר מיתת בעלה מכח היותה זקוקה להיבם למצוות חליצה וייבום.

ב. ונראה, דבפלוגתא דהמקשן ורב אשי פליגי נמי רב ושמואל. דאיתא ביבמות (צ"ה ע"ב) איתמר, יבמה, רב אמר הרי היא כאשת איש, ושמואל אמר אינה כאשת איש, וביארו בגמ' (צ"ו ע"א), דבדר' המנונא קמיפלגי, דאמר רב המנונא, שומרת יבם שזינתה אסורה ליבמה, דרב אמר הרי היא כאשת איש, ומיפסלא בזנות, ושמואל אמר אינה כאשת איש, ולא מיפסלא בזנות, וא"נ בקידושין תופסין ביבמה קמיפלגי, דרב אמר הרי היא כאשת איש, ולא תפסי בה קידושין, ושמואל אמר אינה כאשת איש, ותפסי בה קידושין. ונראה דפליגי בחקירתנו דלעיל, דלרב גדר האיסור דיבמה לשוק היינו שעדין נשאר עליה מקצת אישות בעלה המת, וכסברת המקשן בקידושין (י"ד ע"א), ולפיכך יבמה הרי היא כאשת איש בין לענין אם זינתה ובין לענין תפיסת קידושין. ושמואל ס"ל דבמיתת בעלה פקעה כל אישותו לגמרי, וממילא יבמה אינה כאשת איש, ומה שאסורה לשוק הוא איסור חדש שחל לאחר מיתת בעלה מחמת היותה זקוקה להיבם. ומכח איסור זה אין לה דין א"א לגבי זנות ולגבי תפיסת קידושין.

ג. ועפ"י נראה לבאר פלוגתא דרב ושמואל (י"ז ע"ב) בשומרת יבם שמתה אי מותר באמה או לא, וקאמר בגמ' דפליגי אי יש זיקה, דרב ס"ל דאין זיקה ולשמואל יש זיקה, והיינו דרב ס"ל דגדר איסור יבמה לשוק היינו מחמת דעדיין נשאר בה מקצת אישות מבעלה המת, ואין היבם האוסרה לשוק, אלא בעלה המת, וכפרש"י לקידושין (י"ד ע"א) בהסבר קושיית המקשן, א"כ ס"ל דאין זיקה, כלומר שאין זיקתה להיבם האוסרתה לעלמא, וא"כ אין לו להיבם להיות אסור בקרובות זקוקתו כמו בקרובות אשתו, דדוקא באשתו, שהוא אוסרה אכולי עלמא, י"ל שהוא נאסר בקרובותיה (וכמו שמצינו בגמרא צ"ה ע"א), לפי שבתחלה הוא מותר בכל הנשים שבעולם, והיא מותרת בכל האנשים שבעולם, קידשה, הוא אוסרה (על כל אדם) והיא אסרתו (בקרובותיה, רש"י), הרי שאיסורו בקרובות אשתו בא מחמת זה שהוא אוסרה אכו"ע. ולשמואל, דיבמה אינה כאשת איש, כלומר שגדר איסור היבמה לשוק אינו מחמת שעדיין יש עליה מקצת אישות מבעלה המת, אלא שחל איסור זה לאחר מיתת בעלה, ומכח היותה זקוקה להיבם, נמצא שהיבם הוא האוסרה אכו"ע, וכסברת רב אשי בקידושין, וא"כ שפיר י"ל שהוא נאסר בקרובותיה, כמו בכל מקדש אשה, שע"י שהוא אוסרה אכו"ע נאסר הוא בקרובותיה, ונמצא דשתי המחלוקות דרב ושמואל, האחת בזיקה והשניה בתפיסת קידושין, תלויין הא בהא, ויסוד פלוגתתם הוא בהגדרת האיסור דיבמה לשוק, ובפלוגתא דהמקשן ורב אשי בפ"ק דקידושין, וכאמור.

ד. והיה נראה לומר עוד בדרך אפשר, דבחקירה זו תלויה מחלוקת האמוראים (מ"א ע"א) ביבמה שהותרה ונאסרה וחזרה והותרה אי אמרינן דתחזור להיתרה הראשון או לא, דברשכ"א מבואר, דכל עיקר המחלוקת ההיא הוי דוקא אם מותרת

לו להיבם, אך לכו"ע פשיטא דאין הזיקה חוזרת למקומה, ותו ליכא מצות יבום, ופשיטא דמותרת יבמה זו לשוק אפילו בלא חליצה. וביאור המחלוקת הוא, דבאמת בכל ייבום, הרי פוגע היבם באשת אחיו, ולא איכפת לן באיסור זה, משום דהותרה להדיא בתורה, אך בזה יש להסתפק, מהו המתיר לאיסור אשת אח, אם הנפילה לייבום מתירה, או שקיום המצוה דיבמה יבוא עליה מתיר. ונפקא מינה בזה להותרה ונאסרה וחזרה והותרה, דאם נאמר שהנפילה מתירה, הרי כבר נפלה יבמה זו לייבום בשעת מיתת בעלה, והזקקה או להיבם, וא"כ כבר נסתלק מעליה לגמרי האיסור ערוה דאשת אח, ואף דנאסרה לאחר נפילתה מטעם היותה אחות אשתו של היבם (בקידוש אחותה), מ"מ הרי מתה אח"כ אשתו של היבם, ופשיטא דיש לה להיבמה להיות מותרת מעתה להיבם, כמו כל אחות אשתו שמותרת לאחר מיתת אשתו. ואיסור אשת אח הרי נפקע מיד כשנפלה לייבום. משא"כ אם נאמר שהמתיר לאיסור אשת אח היינו קיום מצות ייבום, א"כ בכה"ג דהותרה ונאסרה וחזרה והותרה יש לנו לומר שהיבמה אסורה להיבם באיסור אשת אח, שהרי כתב הרשב"א דזה פשיטא לכו"ע דאין הזיקה חוזרת למקומה, ושאי אפשר להיות עוד קיום מצות ייבום, וא"כ לאחר שנאסרה עליו שעה אחת, שוב אין כאן מצות יבום שיחיד לאיסור דאשת אח, ונשארת היבמה באיסורה על היבם, כמו שהיתה בחיי בעלה, מבלי אפשרות עוד להיות מחיר שיסיר איסור זה דאשת אח.